

S ezzel az árnyal viaskodik szerelmes verseiben is, mint már idéztük, ezzel az alakítással kísérgetett, mely azonban mégsem tudja elfojtani a „vén reményt”, hogy járni tanuljon „december udvarán”. Mert a szerelmes versek nem egy darabja oly erős benső töltéssel rendelkeznek, hogy lehetetlen nem a fénynek uralkodóvá válnia, még az olyan vívódó-önmarcangoló költeményben is, mint a *Vers a lehetről és a nem lehetről*.

Azoknak, akik figyelemmel kísérték az immár hatvanéves író pályáját, ez az igazi meglepetés. Hisz mindig tudtuk, hogy Zelk Zoltán költészetében elsősorban a mese varázsa csillog, fűt és világít vissza a valóságra. Új szerelmi lírája azonban meglepően friss színekkel gazdagította művészetét. Sajátos, visszafogott,

s mégis szókimondó, belülről világító líra *A reggel négyzögében* vagy a *Májusi kívánság*.

Sok-sok színt kereshetnének még Zelk kötetében, a „Hát így meg úgy” sorozat töredezett dallamát, mely egyszerre sejtet és legyint a sejtetésre, a *Könyörgés* hozzá, *ki fölkel a sinekről* érett higgadságát, az árvaság ellen lázadó *Nincs Istennel* való hadakozását — és így tovább.

Zelk Zoltán nem „gondolati költő”, az érzelmei útján érintkezik a világgal, s érzelmi líra az övé. Nem mély, de szép; nem filozofikus, de igaz, s hű ahhoz, ami: a világot, a valóságot, amit megérezett, hiven hirdeti és tanúságot tesz róla. (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

PÁLYI ANDRÁS

Csoóri Sándor: MASODIK SZÜLETÉSEM

Csoóriban a nyugtalanság, az örökös újrakezdés hősét látják kritikusai. Valóban az, nem tud betelni eredményeivel, időről időre unt zsákmányként dobja félre hódításait, mindazt, mit a világból, az örömből vagy a műhelyből birtokába vett. Mint mondják, mind egyik verseskötetében megtagadta korábbi önmagát, újrakezdte az eszmélkedést és a mesterséget. Új versei mégsem próteuszi változékonyságról beszélne, hanem folytonosságról: mintha a négy Csoóri-kötet változatai, az újrakezdések meglepetései mögül valami szilárdabb állandóság magja tűnne elő. Mi lenne ez? Felighanem a küzdelem. Egyfajta belső erő, a személyiség mélyebb és állandóbb igénye, mondhatnók: erkölcsi kategória. Úgy érezzük, Csoóri indulásától kezdve a küzdés drámáját éli át; legfeljebb e dráma színtere változik: a közélet, a magány, az emberi létezés, a szerelem, s intonációja alakul át: a naiv pátosz, a dezillúzió, a menekülés, az elragadtatás, az intellektuális töprengés szölamaiban. Ezért érezhetjük az új kötetben is a folytonosság eleven áramát, a kapcsolatot az életmű egészével, különösen az előző gyűjtemény: a *Menekülés a magányból* verseivel.

E kötet a modern ember aggodalmait, szorongásait vallotta meg. Azok az élmények hangzottak fel tépett soraiban, miket a tudományos forradalom, az emberi létezés napról napra tapasztalt esendősége, s nem utolsósorban: az atombomba léte kényszerített korunk emberére. Csoóri azok közé lépett e versekkel, akik az ember és a természeti világ merőben új viszonyának megfogalmazására, az ember megváltozott, s kevésbé megnyugtató önismeretének

formába öntésére vállalkoztak — vagyis, az újabban „létköltészetnek”, „antropológiai lírának” nevezett irányzat művelői közé. A *Menekülés*... nem oldotta meg a felismert gondokat, egyetlen kötet nem is oldhatja meg őket. Az alakuló világ, az emberi sors ma is megvallatja Csoórit, a pusztulás, a magány, a szorongás kinjával ma is meg kell küzdenie. Az új könyvben az előző kötet vallomását mondja hát tovább, korábbi drámáiban küzd ma is. Változatlan lázzal, mégis eredményesebben folyik e küzdelem: a kérdések pergőtüzére olykor egy-egy válasz érkezik, a drámái összecsapások bénító görcse mintha a katarzis kegyelmében oldódna meg.

A világot, melyben él, ma is diszharmoniak őserdejének tudja. ütközetek terrepének, végzetek és véletlenek játékanak. Ma is megszenvedi a valóságot (csakúgy mint az álmokat), a történelmet kegyetlen vajúdságnak mutatja be (*Platánlevél*), saját sorsát fájdalomak és szorongások szövetének ismeri (*Mit irigyelték tőlem*), a kozmoszból, a világból a zaklatottság és a gyötrellem zajongását véli kihallani: „Hallgasd, / a tolongó úri zaj: / csikonyerítés, patadobaj. / S cseréptányérok repedése, mint a csontoké...” (*Idégszálaival a szél*). Ezért a sok keserű vallomás. A filozófiai felismerések és az élettapasztalatok egyaránt sebeket okoztak neki: „Föld, nyitott sebem, / gyógyíthatatlan szakadékom, / mindenhez hozzáütődöm veled, s már ott a vérnyom / ajtókilincsen. fákön, holdról lesodort cserepeken” (*Föld, nyitott sebem*). A vallomások keserősége, a látomásos képek félelmes ábrái fájdalomról, szorongásról árulkod-

nak. De talán még inkább erről árul-
kodik az a zsbibadt rezignáció, amely
néhány töredékét teszi a közönyös vi-
lággal birkózó, már-már reménytelen-
ségbe omló költői személyiség fotográ-
fiáivá (*Gyerekkori önarcképek, Három
háborús töredék*).

Ezekben a versekben a kegyetlen vi-
lággal birkózó, nemegyszer fájdalmak-
ba kövült költő szólal meg. Ellenpólu-
suk az elragadtatás, az élet mohó szom-
ja, a világ meghódításának konkvisztá-
dori sóvárgása. Csoóri sohasem enged
véglegesen szorongató sejtelmeinek, ki-
ábrándító tapasztalatainak. A *Menekül-
lés...* lázas vitalizmusával találkozunk
az új kötetben is. Van vers, ahol az
életszeretet csak a hiány okozta fájdal-
omban — mintegy „negatívban” — je-
lentkezik: „Nézem két kiüresedett keze-
met: / a világ hiánya rajtuk, mint égési
sebek” (*Zúsmarás köre fekszem*). Más-
kor viszont váratlan erővel robban ki a
közöny vagy a fájdalom bénító vértjei
mögül: „egy örült keresek magamban
folyton, / gépeknek, / földrészeknek be-
szélő szentferencet: / gyógyíthatatlan
szájú rajongót...” (*Rejtsétek el a cso-
dát*). Csoóri nem adja meg magát, az
élet — természet, szerelem, mozgás —
bűvöletében tagadja meg kétségeit, szá-
guld az élmény, a létezés gyönyöre után.
„Kiírnlak. / elfogyhatatlan világ” —
kiált föl a *Zápor utáni táj*-ban; a *Jó
reggelt* az annyi próba után felfénylő
örömrre, az emberi létezés boldog arcá-
ra „szózik”; a *Második születésem* a
világ birtokbavételének gyönyörét, a
szabadság és az újrakezdes mámorát
hirdeti; a *Sóvárgás nemlétező sárkány
után* a küzdés és a diadal Szent Györ-
gyi elragadtatását, kiáltja világgá. Az
előbb még reménytelen, szorongó és bé-
na költő most csupa részegítő és konok
harci kedv, győzni induló lendület:
„Csupa káromkodás és készenlét va-
gyok, / merő ideggyulladás: / a világ
leszek, vagy meghalok, / nem érhet
más” (*Tavaszi plakátjai*). Határtalan má-
morában az életszeretet himnuszát
énekli, a szorongató látomások baljós
jeleit egyszerre átrajzolja az öröm ré-
szeg képeivel:

*Most kell a szélbe gyöngyöt szórni,
nevet adni elárvult kőnek
s hatalmas kátránypapírokkal
letakarni a temetőket.*

*Most kell a föld szárnyaira
gondolni, s húsvét délutánra:
föltámadt a krisztusi meggyfa
s madarat lő fel ijjas ága.*

(Fűre, madárra)

Talán váratlannak, oktalannak tet-
szik e mámor a korábbi töprengés, szo-
rongás után. Mintha Csoóri az élet pó-
lusain tudna csak létezni: igazi hőmér-
séklete a fagy és a hőség lenne, köz-
érzete a végső reménytelenség és a
viharzó életöröm között csapongana.
Pedig nem így van: az életöröm, a vita-
lizmus ösztönönsnek tetsző magatartása
nem egy véletek között csapongó lélek
váratlan felszárnyalása, hanem meggon-
dolás műve, tudatos vállalkozás. Csoórit,
mint annyi mást, az élet végsőségének
és esetlegességének ténye szorongatja, s
mivel sem a túlvilágban nem hisz, sem
az „exegi monumentum” önáltatását
nem tudja elfogadni, a véges és egyet-
len élet intenzitását, kell megnövelnie.
Meg kell sokszoroznia életének „tartal-
mát” (hogy ezt az éppen ideillő bergso-
ni fogalmat használjuk), ki kell tágíta-
nia sorsát, a világ minél több szférá-
ját, titkát kell meghódítania, megfejte-
nie. Ezért a konkvisztádori mohóság, az
élmények, érzések szomja, a szenvedé-
lyek túlszigázott mámorja. Ezért indul
új és új szerelmek, varázslatok és gon-
dolatok nyomába, ezért szereti önma-
gát vándornak látni, utazónak, aki nem
ismer pihenőt, aki nem adja át magát a
megnyugvás zsbibasztó pillanatainak.

*Egyetlen életem elárvul,
befalaz romlandó húsomba —*

*Csapjon rám tenger kalapácsa,
hasadjak tömérdek darabra,
s bárha sebekbe, bárha fájba,
minden élet vérembe szálljon
s amerre út van elvigyen
hajón, repülön, taligákon.*

*Menni csak, menni mindig,
otlenni mindenütt,
s várni vagy nem is várni:
győzelmes szökésomban
egy villám szívenüt.*

— A *szökevény* című versében ezért
készül az élet lázas hajszájára, mohón
és fékezhetetlenül.

Az itt megfogalmazott életterv ölt
testet azokban a versekben, melyek
mintegy a felfokozott élet hírhozóí s
nyereségei. A szabadság és a szenvedély
mámora hangzik fel Csoóri természet-
verseiben: ember és természet ősi mó-
don egyszerű és tartalmas kapcsolatá-
nak megfogalmazásában (*Zápor utáni
táj, Hársfa*). Ugyanez az elragadtatás
szól a kubai utazás élményeiből: Csoóri
egyszerre ünnepli a felszabadult em-
bert és a tropikus életforma részegítő
örömet (*Búcsú Kubától*). Leghevesebben
mégis a szerelem kínálja az élet fel-

fokozásának, megsokszorozásának lehetőségét. Kritikusai gyakran hasonlították Csoórit Eluard-hoz, felesleges lenne ennek az analógiának az elemeit ismét kifejteni. Miként a *Menekülés*...-ben, most is a szerelem kínálja neki a legígéretesebb vigaszt, a legforróbb elragadtatást. A *Faggatódzó óda a nőkhez*, a *Hó fölött szálló füst*, a *Ha megérintelek* s a legszebb: az *Elengednélek, visszahíválnálak* egyformán a szerelem teremtő mámoráról vallanak. „Verset írok, hogy a szerelem hallhasson mindig önmagáról” — hirdeti mintegy élelterv gyanánt (*Négy önarckép, emlékezetből*).

De nemcsak az elragadtatás hangzik fel a szerelmes versekben, hanem az érzés megtartó ereje, elkötelezettségre intő sugallata is jelen van bennük. Mai költészetünkben különös szerepe van az emberi kapcsolatok tartalmosságának; a közösség vágya-vállalása gyakran nem elvontan, hanem a konkrét kapcsolatok foghatóbb tárgyiaságában jelentkezik. Ezért lehet Fodor András kollektív igényeinek közege a barátság, Nagy László és Csoóri elkötelezettségének forrásvidéke a szerelem. Hogy e „privát” érzés mennyire a tágabb közösség vállalását segíti elő, azt éppen Csoóri verse: a *Fölszáll a kútból a vödör* tanúsítja. A szerelem így nemcsak szárnyaló mámort teremt, hanem felelősségtudatot is kelt, formáló erőként hat a személyiség belső övezeteiben. Csoóri súlyos és kemény — mondhatjuk: József Attila-i — szavakban vall a szenvedély konok erejéről, humanisztikus tartalmáról (*Ez a nap*).

Az előbb. Csoóri magatartásának pólusairól beszéltünk. Tévedés lenne azt hinni, hogy költői mondanivalója csupán e drámai végletekben jelentkezik. A *Második születésem* nemcsak az elragadtatás és a szorongás könyve, hanem az intellektuális szintézis is. Éppen a szintézis igénye a kötet legfőbb érdeme: Csoóri mintegy a gondolatiság síkján kívánja összebékíteni, egységbe fogni perlekedő indulatait. A *Fáradság* e szintézis igényét hirdeti: „Fáradságom: zsúfolt jövőm, / halálom, / elragadtatásom”. A józanság, mérlegelés és szintézisalkotás elszántságában pedig ismét részt kíván venni a világ dolgaiban, sőt, a közösség küzdelmeiben. A „menekülés” már a múlté, az új kötet lehangsúlyosabb versei éppen a vállalkozás, a felelősségvállalás üzenetét hozzák. „Egy háznak, egy utcának, egy gyereknek, egy nőnek / ezt a nevet adom: világ. / S egy könyörtelen köre ezt írom: hazám, / földrenyomó súlyom, / Dózsa-koronám” (*Egyszer majd ez is elmúlik*). Csoóri sorsot választ magának, szembefordul kí-

sértőivel, s nemcsak a szorongásai ellen vívott küzdelemben akar helytállni, hanem az őt körülvevő közösség harcaiban is. Erre vall *Ha nem tudnám* című versének vállalkozó szelleme, reménysége. Szorongás és menekülés után végül ismét eljut az elkötelezettség erős és értelmes sorsot kínáló magatartásához, az ifjúság naiv hite helyett a próbákban megedződött közéleti állásfoglaláshoz. Szintézist épít, a küzdelem és az eszmélet magasabb síkján formálja újjá eszményeit, s új, biztosabb kötésekkel alakítja ki a közösséggel.

*Mint húsban vándorló szilánkot,
hordod magadban romjait;
s ha már sebesülésed ideköt,
ideköt gyógyulásod is.
Feküdj bele a sárba,
borona-rücskös túske-ágyba,
nevess vagy viczorogj. —
Ölelni másutt is ölelhetsz,
de ölni csak itt maradt jogod.*

— mondja *Idegszálaival a szél* című versében, katarzisének nagyszabású foglalatában.

Csak érintőlegesen jegyezzük meg, hogy a szintézis igényét képviseli formáiban, eszközeiben is. Előző verseskönyveinek lazaságát sikerült megfegyelmeznie: versei a szabadság és a fegyelem ötvözetei. Képteremtő képzelete egyformán használja a szürrealisták (Eluard) vívmányait és a népköltészet szürrealisztikus rétegeit (pl.: „A szőlőkarókkal kivert hegy: / Szent István ittmaradt koronája”; „Kövek vakítanak: madárkoporsók, / az idő rétegei alól kigörögve”). A metaforákban működő szabad képzettársítás azonban egyre inkább szerkesztő fegyelemmel párosul; merész képei egyfajta geometrikus rendbe szerveződnek: „Úgy gondolok a szátokra, akár egy hajóútra: / alul a halálós víz, fölül az ég.” — beszél a nőkhöz, „midőn kő és virág egymásnak támad / valami ősi gyűlölségből” — idézi meg a halál komor látomását. Éppígy szervezi mintegy a „megszerkesztett harmónia” rendjébe verseinek szerkezetét: a szabadstrófa-alakítás, a kötetlen ritmus mögött a gondolat vagy a képek szerves rendjére figyelhetünk.

Egy költő belső küzdelmét tekintetük át, az alkotó személyiség „magánügyét” — mondhatná valaki. Csakhogy Csoóri éppen nem ilyenek tartja küzdelmeit. Ami őt megvallatta, másokat is faggat — ennek tudatában írja verseit. Gyakran tesz hitet a költészet közhasznú értelme mellett: a verset cselekvésnek tudja, egy élet közérdekű tartalma-

nak. „A költészetet ma már mindennek látom: várakozásnak, búcsúzásnak, jövőnek, győngédségnek, tudatlanságnak, harcnak, ítélkezésnek” — mondja ma is (*A meghasonlás világos háttere*). A versírásnak ezeket az élményeit, az alkotás emberségét akarja másokkal megosztani: eligazítani, felrázni, felszabadítani

akar. Sőt, talán többet is: egyik prózai írásában arról ír, hogy a költészetnek kell megmentenie a humánumot (*Költőkkel utazom*). Magas hivatásra vállalkozik, de be tudja tölteni. (*Magvető Könyvkiadó 1967.*)

POMOGÁTS BÉLA

GYÖRE IMRE: FÉNYEM, FEKETESÉGEM

Kimondani szívünk legbenső vágyát, a sejtelmeket, titkokat, s meghódítani velé az embereket, győzelemre vinni az eszmét, indulatot, ami bennünk ég: ez minden költő vágya, bárhogyan is fogalmazza meg ars poeticáját. Györe Imrét is ilyen vágyak, indulatok úzik, kényszerítik versírásra. Keresi

*azt a mondatlan, egy-szót,
mely súlyos lesz, mint az ólom,
aki megérti, mégis
repülni tud majd tőle.*

(Áldás-váró)

Olyan kemény, biztos szándék és indulat feszül ezekben a sorokban, amely feltétlen elismerésre méltó, s amely Györe Imre gyűjteményes kötetét olvasva mindig szemünk előtt áll. Ma is érvényes egyik kritikusanak az a megállapítása, hogy „Györe aktív, indulati költő, azok közé a fiatal költők közé sorolható, akiknek gondolkodását a költészetrel való cselekvés szándéka igazítja”. (Diószegi A.: Györe Imre: Zuhogj csak ár. — Kortárs, 1959. febr.) A kötet egésze ma is ilyennek mutatja. Ez azonban nem jelenti azt, hogy kiforrott költői egyéniség, aki biztosan halad a maga kiválasztott útján. A költő nagyon szorosan kötve van a korhoz, amelyben él. Igazán nagyot, maradandót csakis azzal szorosan összeforrrva alkothat, s Györe Imrénél ez csak fejlődésének kezdeti szakaszában található meg. Az 1956-os ellenforradalom utáni keményen osztályharcos időszak, a Tűztáncosok fellépésének időszaka az, amely — éppen a fölkapart, kirobbanó szenvedélyek révén őt is felszínre hozta. Korántsem akar ez valamiféle lekicsinylés lenni. Ellenkezőleg. Választóvívnek érezzük azokat az időkét. Aki akkor helytállt, alkotni tudott, méltán került előtérbe. Györe Imre ugyan nem akkor indult, első kötete, a *Fény*, már 1955-ben megjelent, de ha olvassuk akkori verseit, s összehasonlítjuk az 1958-ban megjelent *Zuhogj csak ár* című kötetének sodró lendületű verseivel, nyilvánvalóvá válik, hogy ez volt az a korszak, amellyel

minden ízében együtt élt a költő. Ver-seinek lüktető lázas tempója, a szertelen, bátor harc, hitvallás (*Nézd meg, Attila ints már!, Vers a szocializmusról* stb.), keserű panasz (*Sírató, Menet*), lírai ellágyulás (*Hűség, Rembrandt: Önarckép 1669.*). De több más ízt, hangulatot idézhetnénk még, s utalhatnánk a valóban változatos költői formákra a népdalszerű egyszerűségtől (*Rózsaágak, rózsáágak, Varázslás, Elestem*) a teljesen oldott, szürrealizmusba hajló verszuhatagokig (*Menet, Vers a szocializmusról*). Íme, egy kis ízelítő a két szélső hangból:

*Rózsaágak, rózsáágak
ne hajoljatok az útra,
virágtörők arra járnak,
szírmotok a szél lefújja.*

(Rózsaágak, rózsáágak)

A másik a holtan is harcba szálló seregek szörnyű víziója. A halott, megkínzott harcosok fölkelnek,

*Lőszereket cipel a válluk
Kézigránátot: kékre vert női mellett.
Géppuskagolyót, herék ólomszemeit,
Lövedéket: kettéfűrészelt törzseket.*

(Menet)

Persze, a *Vers a szocializmusról* hatalmas, átütő erejét nehéz lett volna túllépnie. Aligha lehetne ennél a gyűjteményes kötetnél meggyőzőbben bizonyító dokumentum arra, hogy a folytatás egyelőre el is marad. A *Korbácsos ének* (1959), az *Utazás* (1962) és az *Ünneplés módoszatokkal* (1965) csak halványabb utánélése a *Zuhogj csak ár*-nak.

Jól tudjuk, hogy Györe, éveit tekintve (1934-ben született) ma is a fiatal költők közé sorolható. Előtte sok-sok termő esztendő áll, de a tanulságokat mindenképpen le kell vonni: a költőnek úgy kell benneélnie korában, hogy kezét mindenkor annak ütőerén tartsa. Györe *Zuhogj csak ár* című kötete azért váltott ki elismerést, azért irányította magára a figyelmet, mert kitűnően tükrözte az 56 utáni kielezett osztályharcos